

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ
TARİH ARAŞTIRMA MERKEZİ

**ANADOLU'DA TARİHÎ YOLLAR
VE
ŞEHİRLER SEMİNERİ**

21 Mayıs 2001

BİLDİRİLER

"GLOBUS" DÜNYA BASİMEVİ
İSTANBUL 2002

**ANADOLU'DA GELİŞEN
BAZI ÖNEMLİ TİCARET MERKEZLERİ
(Antalya – Kayseri – Sivas ve Sinop)**

*Bahattin KELEŞ**

Selçuklu fetihleri sonucunda Anadolu, dünya ticaret yollarına açılmış ve ülke iktisadî ve kültürel bakımdan gelişme göstermeye başlamıştır. Bizanslılar ve Haçlılarla yapılan savaşlara rağmen XII. yüzyılda İstanbul ve Tebriz arasında Konya üzerinden işleyen bir ticaret yolu vardı. 1176'dan sonra yol emniyetinin sağlanmasıyla dünya ticaret yolları Anadolu'daki ticarî hayatı canlandırmaya başlamış ve XII. yüzyılın başlarında Anadolu'da Suriyeli, Iraklı hatta Kıpçak ve Rus tacirleri bulunmaktaydı¹.

Türkiye Selçuklu sultanları Anadolu'yu milletlerarası ticaret sahası içine çekmek için başlıca iki ana yola büyük önem vermişlerdir². Birincisi, Batı – Doğu yolu, diğeri ise, Kuzey – Güney yoludur. Doğu – Batı yolu, Antalya'dan başlıyor, Burdur - Isparta - Konya, Aksaray ve Kayseri gibi önemli konak yerlerini geçtikten sonra Sivas'ta Kuzey – Güney yolu ile birleşiyor, oradan da Erzurum'a gidiyor ve Erzurum'dan Tebriz'e ulaşıyordu. Kuzey – Güney Yolu ise, Sinop limanından başlayarak Tokat'tan geçip Sivas'ta Doğu – Batı yolu ile birleştikten sonra Malatya üzerinden devrin büyük bir ticaret şehri olan Haleb'e ulaşıyordu. Ayrıca Antalya ve Alaiye'den başlayıp Konya üzerinden Kuzeye çıkan bir yol da Ankara – Çankırı – Kastamonu ve Sinop üzerinden Kırım'a ulaşıyordu³. Türkiye Selçukluları XIII. yüzyılda Anadolu'da hakimiyet kurarak doğu ile

*Gaziosmanpaşa Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Ahmet Tabakoğlu, *Türk İktisat Tarihi*, İstanbul 1998, s. 115.

² Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı, Selçuklular Devrinde Milletlerarası Büyük Bir Fuar*, İstanbul 1985, s. 4.

³ Ahmet Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 114-115.

batı dünyası arasında ticarî bakımdan önemli olan bazı kavşak noktalarını ellerine geçirmiş oluyorlardı⁴. Türkiye Selçukluları 1207 yılında Mübarizeddin Ertokuş'un komutasındaki bir orduyla Antalya'yı ele geçirdiler⁵. Antalya'nın fethiyle Türkiye Selçukluları Akdeniz'e açılmış oluyorlardı.

Doğu – Batı ve Kuzey – Güney ticaret yolları üzerinde bulunan Antalya, Kayseri, Sivas ve Sinop şehirleri XIII. ve XIV. yüzyılda önemli birer ticaret merkezleriydi.

Antalya

Antalya'nın Selçuklular tarafından fethi Türkiye'nin iktisadî ve ticarî bakımdan gelişmesinde önemli rol oynadı. Antalya ve Alanya'nın alınmasıyla Selçuklular Akdeniz'de ticaretin gelişmesi için Kıbrıs Kıralı Hugue ve Venediklilerle ticarî anlaşmalar imzalamışlardır. Sultan I.Gıyaseddin Keyhüsrev, Türkiye üzerinde yoğunlaşan transit ticaret yollarının önemini kavramış ve seferlerinde de buna yönelik politikalar izlemiştir⁶.

Ticareti geliştirmek için Sultan I. Alaeddin Keykubad zamanında Alanya'da yapımı 1228-1236 yılları arasında tamamlanan bir tersane inşa edildi. Böylece Selçuklular Antalya ve Alanya'da birer donanma da vücuda getirerek buraları ticarî ve askerî bakımdan birer üss durumuna getirmişlerdir⁷.

Türkiye Selçuklu Sultanı II.Kılıç Arslan zamanında Konya, Aksaray ve Kayseri arasındaki kervan yolunun işlemeye başladığı bir sırada bu yol güzergahı üzerinde ilk defa olarak kendi adına ve emirlerinden

⁴ Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler (1750 – 1839)*, Ankara 1998, s. 1.

⁵ Claude Cahen, *Osmanlıdan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çeviren Yıldız Moran), İstanbul 1994, s. 129; Gıyaseddin Keyhüsrev 5 Mart 1207 yılında Antalya'yı fethetti ve Antalya Valiliğine ve subaşılığına Mübarizeddin Ertokuş'u getirdi. Antalya'nın fethinden sonra buraya kadı, imam ve hatipler tayin edildi (Bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s. 284-285).

⁶ Ahmet Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 116; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 285.

⁷ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 338-339.

Altun–Aba adına birer kervansaray inşa ettirmiştir ⁸. Türkiye Selçukluları döneminde şehirler arası ticarî yollar üzerinde toplam 132 kervansaray inşa edilerek ticareti teşvik etmişlerdir. Bu kervansaraylardan;

Antalya – Alanya arasında = 3

Eğridir – Antalya arasında = 5

Konya – Eğridir arasında = 6

Konya – Seydişehir – Antalya arasında = 10

Konya – Antalya arasında ise Beyşehir üzerinden gidildiğinde 11,

Seydişehir yolu üzerinden gidildiğinde ise toplam 10 kervansaray bulunmaktaydı ⁹.

Yukarıda verilen kervansaray sayısına bakıldığında Antalya – Alanya ve Antalya – Konya arasında çok işlek bir ticaret yolunun var olduğunu söyleyebiliriz.

Türkiye Selçuklu Sultanları tarafından inşa edilen bu kervansaraylarda yolcular hayvanlarıyla birlikte üç gün ücretsiz barınma ve beslenme imkanına sahiptiler ¹⁰. Bu kervansaraylarda örneğin vezir Ziyaeddin Kervansarayında (Sivas'ta) olduğu gibi bazan çalgıcıların sahneye çıktıkları müzikli “lokantalara” dönüşmüş olanları da vardı ¹¹.

Türkiye Selçukluları, Kıbrıs ve Batılı devletlerle ticareti geliştirmek için ilk ticarî anlaşmayı Kıbrıs'la yapmıştır. I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in Antalya'yı almasından sonra başlayan ticarî ilişkilerden imtiyaz tanıyan belgelerin en eskisi sultan I. İzzeddin Keykavus'tan Kıbrıs Kralı'na gönderilen mektuptur. “Mütekabiliyet” ilkesine göre düzenlenen

⁸ Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, Ankara 1988, s. 121; Ali Sevim – Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, Ankara 1989, s. 164.

⁹ Şerafettin Turan, *Türkiye – İtalya İlişkileri*, I, Ankara 2000, s. 151-152.

¹⁰ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk – İslam Medeniyeti*, İstanbul 1980, s. 358 vd. Selçuklu kervansaraylarında yolcu hastalar tedavi ediliyor, fakir yolcular giydiriliyordu. Hastane, eczane, mescit, kütüphane ve satranç salonlarıyla bu kervansaraylar yolculara hizmet veriyordu. Buralarda yolcular arasında hiçbir ayırım yapılmıyor ve bu faaliyetler büyük vakıf gelirleriyle finanse ediliyordu (Osman Turan, “Selçuklu Kervansarayları” *Bulleten*, XXXIX, Ankara 1976, s. 471).

¹¹ V. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (çev. Azer Yaran), Ankara 1988, s. 217.

bu mektupla Kıbrıslı tüccarlara önemli imtiyazlar verilmiştir¹². Sultan İzzeddin Keykavus, Kıbrıs Kralı'nın taahhütlerini aynen kabul etmekte ve karşılıklı olarak Kıbrıslı tüccarların mutat gümrük resmini (% 2 veya % 3) ödemek şartıyla serbestçe Selçuk ülkesine girip çıkabileceklerini ve emtialarının korunacağını taahhüt etmektedir¹³. Sultan Alaeddin Keykubad döneminde de ticareti teşvik için alınan tedbirlerden en önemlisi, gerek denizde gerekse karada saldırıya uğrayan tacirlerin zararları devlet hazinesinden karşılanmasıydı. Bu suretle ilk kez bir çeşit "Devlet Sigortası" gerçekleştirilmiş oluyordu¹⁴.

Türkiye Selçuklu sultanları, Kıbrıs Krallığı'yla olduğu gibi Venediklilerle de ticarî anlaşmalar imzalayarak Akdeniz'de ticaretin gelişmesine katkı sağlamışlardır.

Sultan Alaeddin Keykubad, Venedikli tüccarlara Türkiye'ye serbestçe girip çıkmalarını, ticaret yapmalarını veya emtia nakletmelerini temin etmiştir. Ancak bunu babası Gıyaseddin Keyhüsrev ve ağabeyisi İzzeddin Keykavus'un fermanlarına göre yapabileceklerini ve transit olarak geçirecekleri mallardan ise, % 2 gümrük resmi alınacağını kendi memurlarına emretmiştir. Aynı şekilde Venedik'e giden Türk tüccarına da mütekeliliyet esasına göre muamele edilecek ve aynı haklar verilecektir¹⁵.

Selçuklu sultanları sadece Kıbrıslı ve Venedikli tüccara kolaylık kalmamış, sultan İzzeddin Keykavus döneminde, Horasanlı ve Iraklı tüccarlarla Antalya'da soyuldukları için İranlı ve Arap tüccarlarının da ticarî gümrük ödemelerini bağışlamıştı¹⁶.

Bütün bunlar göstermektedir ki, Türkiye Selçuklu sultanları Anadolu'yu dünya ticaretine açmak için bütün dünya tüccarlarına bir takım

¹² Melek Delilbaş, "Ortaçağda Türk Hükümdarları Tarafından Batılılara Ahidnamelerle Verilen İmtiyazlara Genel Bir Bakış", *Bellekten*, XLVII, Ankara 1984, s. 96.

¹³ Osman Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 114-115. Alanya ve Antalya'da gümrük vergisi eksiksiz fakat daha az bir tahsisatla bir reisle birlikte bir tahsildar bu gümrük vergilerini topluyor merkeze gönderiyorlardı (Aksarayî, *Müsameretü'l-Ahbâr* (Çeviren Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s. 68).

¹⁴ Coşkun Alptekin, "Türkiye Selçukluları", *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, VIII (İstanbul 1989), s. 297.

¹⁵ Osman Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 125; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadî ve İctimai Tarihi (1453-1559)*, II (İstanbul 1995), s. 113.

¹⁶ V. Gordlevski, *a.g.e.*, s. 125.

kolaylıklar sağlamışlardı. Antalya ve Alanya'da XIII ve XIV. Asırda çok canlı bir ticarî hareketlilik vardı. Ünlü seyyah İbn Batuta, buraları ziyaret ettiğinde Mısır, Suriye ve İskenderiye tüccarlarının satın aldıkları kerestelerin Alanya limanından, İskenderiye ve Dimyat'a sevk edildiğini söylemektedir¹⁷.

Yine Ünlü Tarihçi Makrizî, Akdeniz'de çok sayıda Avrupalı gemilerin var olduğunu ve bu gemilerin müslümanların ticarî mallarını Alanya'dan İskenderiye limanına götürdüklerini ifade etmektedir¹⁸.

Sultan Alaeddin Keykubad zamanında şeker ve Antalya Kemiha (ipekli)ları Antalya limanından ihraç ediliyordu. Kütahya şapları ve XIII. yüzyılda Frenkler tarafından işletilen Konya şapları da Antalya limanından ihraç ediliyordu¹⁹. Yine Alanya'dan portakal ve çeşitli meyveler değişik ülkelere ihraç ediliyordu²⁰. Ayrıca Alanya limanından Mısır ve Suriye'ye sedir çamları gönderiliyordu. XIV. yüzyılın ortalarında Selçuklu Devleti'nin eski gücü ve düzeni ortadan kalkınca Mısır ve Suriye ticareti de daha elverişli bir liman olan Antalya limanına kaymış ve Alanya ise ticarî bakımdan eski canlılığını yitirmiştir²¹.

Kayseri

Kayseri, Türkiye Selçukluları döneminde gelişen önemli ticaret merkezlerinden birisidir. Milletlerarası ticaret ve mübadelenin gelişmesiyle Anadolu'da kurulan fuarların sayısında artış görülmektedir. İşte uluslararası bir fuar niteliği taşıyan ve Kayseri-Sivas arasında yer alan önemli bir ticaret ve uluslararası fuar olan "Yabanlu Pazarı" o dönemin en önemli pazarlarından birisidir²². Makrizî, bu pazar için dünyanın her

¹⁷ İbn Batuta, *Rihletü İbn Batuta, Tuhfetü'n-Nüzzar fî Garâibu'l-Emsâr ve Acaibu'l-Asfar*, Beyrut 1996, I, s. 328.

¹⁸ Makrizî, *Kitabî's-Suluk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, IV/2 (Beyrut 1972), s. 744.

¹⁹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ankara 1988, s. 252.

²⁰ Besim Darkot, "Alaiye", *İslam Ansiklopedisi*, I, s. 287.

²¹ Şerafettin Turan, *a.g.e.*, s. 156.

²² Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 20. Zekeriya Kazvinî, *Asaru'l-Bilâd ve Ahbaru'l-İbâd* adlı eserinde Yabanlu Pazarı için şöyle diyor: "Anadolu'da her yıl baharın başında kırk gün süren bir Pazar kurulur. Bu pazara Yabanlu denilir. Bu pazara uzak yerlerden Doğu-Batı, Güney-Kuzey ve kuzeyden insanlar gelir. Tacirler bu pazara katılmak için büyük bir gayret

tarafından ve her milletten tüccarların geldiğini ifade etmektedir²³. Sultan Baybars'la Elbistan seferi (1277) sırasında Anadolu'ya gelen ünlü Memlûk tarihçisi Muhyiddin İbn Abdüzzahir de, Yabanlu Pazarı'ndan söz eder ve onun ticarî bakımdan önemli bir pazar olduğunu belirtir²⁴.

O dönemde, Yabanlu Pazarı'ndan tarihçi Yunûnî de övgüyle bahsetmektedir. Bu pazarın Kayseri yakınında Karahisar'a yakın olduğunu ve ticarî açıdan önemli bir pazar olduğunu ifade etmektedir²⁵.

Yabanlu Pazarı her yıl baharda açılır ve 40 gün sürerdi. Yabanlu Pazarının önemi, yerli tüccarların yanında Arap, Acem, Tatar, Yahudi ve Avrupalı hristiyan tüccarların da bu pazara gelmeleri idi. Kuzey – Güney ve Doğu – Batı tüccarlarının buluştukları fuar niteliğindeki bu pazarda, çeşitli ülkelerden getirilen mallar kolaylıkla alıcı buluyordu. En çok alışveriş yapılan mallar arasında, Türk ve Rum köle ve cariyelerle, Türkmen atları ve katırları, atlas ve skarlat denen kumaşlarla samur ve kunduz kürkleri önemli bir yer tutuyordu. Bu pazarın diğer önemli özelliği de satılan malların geri alınmaması idi²⁶. Özellikle XIII. yüzyılda büyük bir etkinliği görülen Yabanlu Pazarı'nın, XIV. yüzyıla kadar etkinliğini devam ettirdiği anlaşılmaktadır²⁷. Bu pazarın uluslararası bir fuar olmasında Türkiye Selçuklu sultanlarının büyük gayretleri ile uygulamış oldukları ticarî politikalarının önemli rol oynadığını söyleyebiliriz.

Kayseri, XIII. ve XIV. yüzyılda Doğu – Batı ve Kuzey – Güney ticaret yolları üzerinde bulunuyordu. Bu yollardan birincisi; Tebriz, Bargiri, Erciş, Malazgirt, Hınıs, Erzurum, Tercan, Erzincan, Sivas, Şarkışla Kayseri, Aksaray, Konya üzerinden Antalya ve Alanya'ya ulaşıyordu. İkinci yol ise, Halep, Gaziantep, Göynük, Elbistan, Kayseri, Hacıbektaş,

sarf ederler. Doğu tacirlerinin mallarını Batılı tacirler alırlar. Batılılarınkini de Doğulu tacirler alırlar. Bu pazarda Türk ve Rum köleleri bulunur. Güzel atlar ve katırlar da satılır. Yabanlu'da kusurlu malların kusurları hayret verici bir şekilde gizlenerek satışa arz edilir. Bu pazarın geleneklerinden biri de, satın alınan bir mal asla geri verilemezdi (Bk. F. Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s. 14-15).

²³ Makrizî, *Kitabî's-Suluk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, I/II, s.631.

²⁴ İbn Şeddâd, İzzeddin Ebu Abdullah Baybars, *Baybars Tarihi*, (Trc. Ş.Yaltkaya), İstanbul 1941, s. 99.

²⁵ Kutbuddin Musa b. Muhammed el – Yunûnî, *Zeyli Mir'atu'z-Zaman*, III, Kahire 1992, s:182-183.

²⁶ Ş.Turan, *a.g.e*, s. 153; A.Tabakoğlu, *a.g.e*, s. 121; Faruk Sümer, *a.g.e*, s. 14-15.

²⁷ Oktay Güvemli, *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi*, İstanbul 1995, s. 371.

Kırşehir, Lalahan, Ankara, Afyon ve Kütahya üzerinden İstanbul'a ulaşıyordu²⁸.

Karayolları üzerindeki kervansaraylara karşılık olarak şehir ve kasabalarda da yolcuların ve tüccarların yararlandıkları önemli mimarî yapılar ise hanlardı. Hanlar, konaklama, depo ve satış yeri olmak üzere üç yönlü hizmet veriyorlardı. Kalkaşandı, Sivas şehrinde 20 hanın varlığından söz etmektedir²⁹. Ancak bu hanlar tamamıyla ticarî amaca yönelik olduğu için ücretli, yollar üzerinde bulunan kervansaraylar ise ücretsizdi³⁰.

Selçuklular döneminde inşa edilen ve Kayseri'ye ulaşan ticarî yollar üzerindeki kervansaray sayısı ise şöyle idi;

Aksaray – Kayseri arasında	= 9
Kayseri – Sivas arasında	= 6
Kayseri – Malatya arasında	= 4
Konya – Kayseri arasında	=17 kervansaray bulunmaktaydı ³¹ .

Sultan Baybars, Kayseri'de 15 gün kaldıktan ve bütün atlarını ve mallarını aldıktan sonra Kayseri'ye yakın bir yerde bulunan Keykubad kervansaraya uğradıktan sonra Şam'a doğru gitti³². Bu kervansaray çok büyük bir kervansaray olup Kayseri ile Sivas arasında bulunmaktaydı.

Sivas

Selçuklular döneminde ticarete büyük önem verilmekteydi. Bu sebeple ülkeye gelen yabancı tüccarlar yalnız limanlara uğramakla kalmıyor, özellikle İranlı tüccarlar sık sık Sivas ve Konya'ya kadar gelip

²⁸ Halit Erkiletlioğlu, *Kayseri Tarihi*, Kayseri 1993, s. 167-168.

²⁹ Kalkaşandı, *Subhu'l-Aşâ fi Sina'ati'l-İnşâ*, V (Beyrut 1987), s. 332-33.

³⁰ Ş.Turan, *a.g.e.*, s.153; Osman Turan, Selçuklu Kervansarayları, *Belleten*, XXIX/39 Ankara 1976, s.472.

³¹ Ş.Turan, *a.g.e.*, s.153.

³² Makrizî, *Kitabu's-Sülûk li Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*, II/2, s. 631 vd. Bu kervansarayda hamam, hastane, ilaçlar, kap-kacak vardı. Sultan Baybars buraya uğradığında şanına layık bir şekilde ziyafet verildi. Onu görmek için çok kişi toplandı ise de bunlardan hiçbiri ne sofrasına ne de kendisine yaklaşabildi (Halit Erkiletlioğlu, *a.g.e.*, s. 156).

ticaret yapıyorlardı. Sivas'a Suriye ve Kıbrıs'tan gelen İtalyan tüccarlar dahi vardı³³. Heyd'in ifadesine göre Sivas, XIII. ve XIV. yüzyılda uluslararası ticaret yolları üzerinde bulunan önemli bir ticaret merkeziydi³⁴.

Orta Asyalı tüccarlar Sivas'a kadar gelince burada duruyorlardı. Burası ticarî bakımdan merkez konumundaydı. Sivas'ta tüccarların kervanları birikiyor ve buradan değişik kollara ayrılarak şu güzergahları takip ediyorlardı:

1. Sivas – Erzincan – Mama Hatun – Erzurum,
2. Sivas – Tokat – Amasya – Sinop ve Samsun,
3. Sivas – Kayseri – Nevşehir – Aksaray – Konya – Beyşehir – Eğridir – Isparta – Burdur üzerinden Antalya ve Alanya'ya ulaşıyordu³⁵.

Selçuklular Sivas'ı uluslararası ticaretin merkezi haline getirme başarısını göstermişlerdir. Öyle ki; Cenevizliler gibi, İran'daki mahalli hükümdarlar dahi burada ticarî temsilcilikler açmışlardı. Sivas'a, Suriye, Mısır, Irak, İran ve Türkistan'dan gelen tacirler, Venedik, Ceneviz, Napoli, Piza gibi İtalyan Cumhuriyetlerinden gelen çok sayıda tüccar ile buluşuyor ve geniş çapta mal alış-verişi yapıyorlardı. Selçuklular XIII. yüzyılda Sivas'ta sadece sabun, itriyat ve at satışlarından çok büyük gelir elde etmişlerdir³⁶.

Uluslararası ticarî faaliyetlerin çok arttığı XIII. yüzyılda, Sivas'ta Cenevizliler (1276), Konya'da ise Venedikliler birer konsolosluk

³³ C.Cahen, *a.g.e.*, s. 170-171.

³⁴ W.Heyd, *Tarihu't-Ticare fi Şarki'l-Edna fi Usuri'l-Vusta*, (terc. Ahmed Rıza Muhammed Rıza), II (Kahire 1991), s. 315.

³⁵ V.Gordlevski, *a.g.e.*, s. 212-213; Gönül Çantay, "Kayseri Kervan Yolları II", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (6 -7 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s. 77.

³⁶ Faruk Sümer, *a.g.e.*, s. 5; Ortaçağda Sivas önemli bir ticaret merkeziydi. Suriye, Irak ve Konya'dan gelen müslüman ve Cenevizli tacirler Sivas'ta konaklamıyorlardı. Buradan tüccarlar Karadeniz limanlarına, özellikle Trabzon'a, Samsun ve Sinop'a kervanlarla gidiyorlardı. Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1972, s. 103 vd; A.Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 117.

açmışlardı³⁷. XIII. yüzyılın sonlarında kurulan Sivas Konsolosluğu yöredeki diğer konsolosluklar gibi Pera Podestallığı'na bağlı idi³⁸.

Ayrıca, bu şehir Ortaçağda çok kalabalıktı. XIV. Asırda Sivas'ta yaklaşık 120.000 kişi yaşıyordu³⁹ ve çok değişik milletlere ve dinlere mensup insanlar arasında Ermeniler, Yahudiler ve Cenevizliler yaşamaktaydı⁴⁰.

Kalkaşandı'nın İbn Said'e dayanarak verdiği bilgiye göre Sivas, bütün önemli beldelerden (ülkelerden) gelen ve çok çeşitli dillere mensup tüccarın toplandığı önemli bir ticaret merkeziydi⁴¹.

Sivas, aynı zamanda köle ticaretinin de merkezi sayılırdı. İbn Bibi'nin ifadesine göre; "Sivas'ta bir köle olan Suriye Komutanı (Sipehdar) Simnan (İran'dan Elburz dağlarının kuzeyindeki bir bölgenin merkezinin ismi) ülkesinden bir tacirin ve Yardanın desteğiyle yükseldi." demektedir⁴². Burada köle ticareti yapıldığı ve bu kölelerin büyük bir yekününün Suriye ve Mısır'a gönderildiği bilinmektedir. Burada İbn Bibi, Sivas'ta satın alınan köleden maksat Sultan Baybars olduğundan bahsetmektedir. Abaka Han, 1277 yılında vuku bulan Elbistan Savaşı'nda Sultan Baybars'a kızmış ve "sen Sivas'ta satın alınmış bir kölesin nasıl oluyorda yerzüyünün Han'ı olan kişiye kafa tutabilirsin, karşı koyabilirsin" demiştir⁴³.

Ortaçağ da köleler daha çok Kırım sahillerinden satın alınıp, Sinop ve Sam. n limanlarına getirilerek oradan da Anadolu'da Sivas ve Kayseri şehirlerinde daha çok Memlûk ülkesine pazarlanıyordu⁴⁴. Yine Anadolu ile ticaretini Karadeniz tarafından yapan Cenevizliler ise, Suriye kervanları vasıtasıyla Sivas'a gelen şark malları olan baharat, ipek ve kıymetli taşları

³⁷ Osman Turan, *Resmi Vesikalar*, s. 116; W.Barthold, *Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Notlar*, (Haz. K. Yaşar Koprıman- İsmail Aka), Ankara 1975, s. 176.

³⁸ Ş.Turan, *a.g.e.*, s. 162.

³⁹ V.Gordlevski, *a.g.e.*, s. 228-229.

⁴⁰ Ş.Turan, *a.g.e.*, s. 162-163.

⁴¹ Kalkaşandı,, *a.g.e.*, s. 332.

⁴² İbn Bibi, *a.g.e.*, II, s. 189.

⁴³ Makrizî, *Kitabu's-Sülûk*, I/2, s. 274.

⁴⁴ Abdulkadir Yuvalı, *İlhanlılar Tarihi I, Kuruluş Devri*, Kayseri 1994, s. 185.

vesaireyi Farya ve Fatsa'dan Bursa ile İstanbul'a nakletmek suretiyle piyasayı ellerinde tutuyorlardı⁴⁵.

XIII. yüzyılda Sivas halılarıyla da ünlü idi. Bir Bağdatlı tüccar Sivas halısı elde etmek için Sivas'a kadar gelmiş ve Türkmen halısı satın almıştır⁴⁶. Ayrıca Sivas'ın yünlü ve pamuklu dokumaları da İran'da olduğu kadar Avrupa pazarlarında da aranan malların başında geliyordu⁴⁷.

Türkiye Selçukluları döneminde olduğu gibi Emir Eretna'nın döneminde de Sivas önemli bir kültür ve ticaret merkezi olma özelliğini devam ettirmiştir⁴⁸.

Ünlü seyyah İbn Batuta 1333 yılında Sivas şehrine uğradığında, şehrin hem güzel hem de bakımlı olduğunu ve geniş caddeleri ile çarşılarının insanlarla dolup taşıdığını söylemektedir⁴⁹. Anadolu şehirlerinin 1336 yılında Moğol hazinesine ödedikleri vergilere bakılınca en yüksek meblağla Konya ile Sivas önde gelmekteydi⁵⁰. Bu durum da göstermektedir ki, Sivas'ın o dönemde ticaretten kaynaklanan zenginliği devam etmektedir.

Türkiye Selçuklu Sultanları, ticareti geliştirmek için eski yolları tamir edip yeni yollar inşa ettiler ve bu yollar üzerinde ribat, han ve kervansaraylar yaptılar. İşte Sivas'ta başlayıp diğer önemli ticaret merkezleri arasındaki kervansaray sayısı şöyle idi.

Sivas – Kayseri arasında	= 6
Sivas – Tokat arasında	= 5
Sivas – Erzurum arasında	= 3
Sivas – Malatya arasında	= 2 kervansaray bulunmaktaydı ⁵¹ .

⁴⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, s. 224.

⁴⁶ C. Cahen, *a.g.e.*, s. 165.

⁴⁷ Ş. Turan, *a.g.e.*, s. 162.

⁴⁸ Kemal Göde, *Eretnalılar*, Ankara 1994, s. 65.

⁴⁹ İbn Batuta, *a.g.e.*, I, s. 326; Ş. Turan, *a.g.e.*, s. 163; İsmail Hakkı, İbn Batu'tanın Sivas'ı H.740/1339-1340 yıllarında ziyaret ettiğini ifade etmektedir. Bk. İsmail Hakkı – Rıdvan Hafız, *Sivas Şehri*, (Yay.. Recep Toparlı), Sivas 1998, s. 15.

⁵⁰ Ş. Turan, *a.g.e.*, s. 163.

⁵¹ Ş. Turan, *a.g.e.*, s. 152.

Yukarıda verilen kervansaray rakamları da göstermektedir ki, Sivas XIII ve XIV. Asırda Kuzey – Güney ve Doğu – Batı istikametinden gelen ticarî yolların merkezi durumundaydı.

Sinop

Türkiye Selçukluları Mart 1207 yılında Antalya'yı fethettikten sonra⁵², 3 Kasım 1214 yılında da Sinop'u topraklarına katarak Akdeniz'de ve Karadeniz'de ticarî üstünlüklerini göstermeye çalıştılar⁵³. XIII. yüzyılın sonlarına doğru sahil boyunca uzanan Amasra, Sinop ve Samsun limanları, batı ve güneyden gelen tüccar gemilerince Trabzon – Kefe – Tana yolu üzerinde önemli birer uğrak yeri olmuşlardır⁵⁴.

Sinop, denizyolu üzerinde önemli bir liman olduğu gibi Güney – Kuzey karayolunun da başlangıç noktası idi. Bu yol Sinop'tan başlıyor, Amasya – Tokat üzerinden Doğu – Batı yönündeki yollar Sivas'ta birleşiyor ve buradan Malatya'ya ve oradan da Haleb'e iniyordu⁵⁵.

Karadeniz'de XIII. ve XIV. asırlarda önemli bir ihracat ve ithalat limanı olan Sinop'a Selçuklu fethinden sonra sermayedar tüccarlar yerleştirilmiş ve dış ticaret düzene sokulmuştur⁵⁶. Bu arada ülke içinde yolların güvenliği için tedbirler alınmış, tüccarlara hizmet vermek için kervansaray yapımına hız verilmiştir. Sinop şehri 1256 yılından sonra Pervane Muineddin Süleyman yönetimine verilerek etrafı sağlam surlarla çevrilmiştir. Samsun ve Sinop limanları Türkiye Selçukluları döneminde Karadeniz'de en işlek ticaret limanıydı⁵⁷.

Selçuklular Sinop'u 1214 yılında ele geçirdikten sonra Karadeniz'de Trabzon Rum İmparatorluğu ile İtalyanlar arasında başlayan ticarî rekabete üçüncü bir güç olarak katılmışlardır. Türkler için Karadeniz'e açılmak ve Karadeniz'in kuzeyindeki ülkelerle ticarî ilişkiler

⁵² Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 284.

⁵³ Ali Sevim - Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, Ankara 1989, s. 150.

⁵⁴ Münir Atalar, "XIII. ve XIV.yüzyıllarda Karadeniz Ticaretinde Trabzon'un Yeri ve Önemi", *Trabzon Tarihi Sempozyumu Bildirileri (6 – 8 Kasım 1998 Trabzon)*, s. 132.

⁵⁵ Gönül Cantay, "Kayseri Kervanyolları II", *III. Kayseri Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06 –07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s. 77.

⁵⁶ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 306 vd; A.Tabakoğlu, *a.g.e.*, s. 46.

⁵⁷ Kalkaşandî, *Subhu'l-A'ş'a fî Sina'ati'l-İnşâ*, Beyrut 1987, V, s. 331-332.

kurmak iki yönden önemli idi. Birincisi; kendilerinin ihtiyaç duyduğu kürk ve köle gibi iki pahalı malı doğrudan satın almak. İkincisi; diğer Ortadoğu ülkelerine gönderilecek malların transit olarak kendi topraklarından geçmesini sağlamaktı⁵⁸. Bu yüzden Selçuklular çok geçmeden gözlerini kuzeye çevirerek 1226 yılında Suğdak'ı ele geçirdiler⁵⁹. Suğdak'ın ele geçirilmesinde ana etken ticarî yararlarla birlikte, Kırımla Anadolu arasındaki ticarî yolu güvence altına almaktı.

Sinop, diğer tüccar milletlerin ve devletlerin dikkatini üzerine çekmiştir. Akdeniz de, Akka'nın 1291 yılında Memlûklar tarafından ele geçirilmesinden sonra Venedik ve Cenevizli tüccarların gözünü Karadeniz'e çevirmelerine sebep olmuştur. Bu tüccar şehir devletlerinden Cenevizliler 1351 yılında Sinop'ta Konsolosluk açtılar⁶⁰. Cenevizliler sadece Sinop'ta konsolosluk açmakla kalmadılar, Karadeniz ticaretinde de söz sahibi olabilmek için Kırım yarımadasının güney batısında bulunan Kefe İskeleyi ve Don nehri ağzındaki Tana iskeleyine de yerleştiler ve buralarda koloniler kurdular⁶¹. Cenevizliler Karadeniz sahil boyunca Samsun, Fatsa ve Trabzon'a kadar yayılıp buralarda güçlü birer koloni oluşturdukları görülmektedir⁶².

Karadeniz ticaretinin gelişmesini sadece Papalığın Memlûklara uyguladıkları ambargoya bağlamamak gerekir. XIII ve XIV. asırda Altın Ordu Devleti'nin de bu bölgede kurulması ve ticareti teşvik etmelerinin de rolü vardır⁶³.

Türkiye Selçuklu Sultanı I.Gıyaseddin Keyhüsrev, Suriye ve Irak tüccarlarına karşı ticareti engelleyen Trabzon İmparatoru Aleksi üzerine giderek tekrar ticaret yollarını güvenlik altına almaya çalışmıştır⁶⁴. Selçuklular Karadeniz ticaretini emniyet altına alabilmek için 1239 yılına

⁵⁸ Ş.Turan, "Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri", *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri (13-17 Ekim 1986)*, Samsun 1988, s. 149.

⁵⁹ F.Sümer, *a.g.e.*, s. 2. İbn Bibi, Kıpçak ülkesiyle ticaret yapan kimi tüccarların mallarının yağma edildiğini veya kendilerinin sefere (Suğdak seferine) karar verdiğini açıkça belirtmektedir (Bk. İbn Bibi, *El-Evâmirü'l-Alaiyye*, I, s. 354; Ş.Turan, *a.g.m.*, s. 149.

⁶⁰ Besim Darkot, "Sinop", *İ.A.*, X, s. 685-686.

⁶¹ Halil Sahillioğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, İstanbul 1989, s. 9.

⁶² Ş.Turan, *a.g.m.*, s.150.

⁶³ A. Y. Yakubovski, *Altın Ordu ve Çöküşü*, (Çeviren Hasan Eren), Ankara 1992, s. 93 vd.

⁶⁴ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, Ankara 1988, s.245.

Suğdak limanına sahip oldular⁶⁵. Fakat 1239 yılında Moğolların Cenevizlilerin önemli bir ticaret merkezi olan Kırım'a girmesi, Kefe ve Suğdak limanlarını ele geçirmesi Moğollarla anlaşma yapan ve bölgeden Cenevizlileri atmak isteyen Venediklilerin işine yaramıştır.

Venediklilerle Cenevizlilerin Karadeniz ticaretindeki rekabeti XIII. ve XIV. asır boyunca Kefe ve Suğdak limanlarında hakimiyet kurma şeklinde devam etmiştir. Özellikle Cenevizliler 1261 Kemal Paşa Antlaşması ile Bizans'tan Karadeniz'e açılma iznini aldıktan sonra bütün güçleriyle Kuzey ve Güney Karadeniz limanlarında hakimiyet kurmaya çalışmışlardır⁶⁶.

Sinop şehrinin Karadeniz ticaretinde etkin bir rol oynaması Suğdak ve Kefe şehirlerine yakın olması ve Selçukluların bu şehri ticarete açmaları için verdikleri büyük destek sayesinde olmuştur. Türkiye'den geçip Kuzeye yönelmek isteyen bütün tacirler Sinop'a uğradığı gibi, Kuzey ülkelerinden dönüp Türkiye'ye gitmek isteyenler de bu limana uğrarlardı. Tüccarlar Karadeniz'in kuzeyinden Kakım, Sincap ve başka kürklerle pamuklu, ipekli kumaşlar ve baharatı Sinop, Samsun ve Trabzon limanlarına getirirlerdi. Bu ticaret sırasında Kuzey – Güney transit ticaretinde ana malları kürk ve köleler teşkil ediyordu⁶⁷. XIII. ve XIV. asırlarda Sinop, Samsun ve Trabzon Karadeniz'in en işlek limanlarıydı diyebiliriz.

Sonuç

Türkiye Selçuklu Devleti herşeyden önce kara gücüne dayanan bir yapıya sahipti. Ancak XIII. yüzyıl başlarında Karadeniz ve Akdeniz sahillerine ulaştığında, o dönemin şehirlerinin büyük çoğunluğu karayolları üzerinde bulunmaktaydı. Türkiye Selçukluları denizlere, ilk defa Akdeniz'de 1207'de feth ettikleri Antalya ile Karadeniz'de ise 1214 yılında ele geçirdikleri Sinop şehirleri ile ulaşmışlardı. 1223 yılında Alanya'nın fethi ile burada bir tersane kurarak karada olduğu gibi denizde de askerî gücünü artırmıştır. Buna paralel olarak Akdeniz ve Karadeniz'de bu önemli ticarî limanların ele geçirilmesi ile deniz ticaretinde de etkin rol oynadılar

⁶⁵ F.Sümer, *Yabanlı Pazarı*, s. 2.

⁶⁶ Yücel Öztürk, *Osmanlı Hakimiyetinde Kefe*, Ankara 2000, s. 14.

⁶⁷ Ş.Turan, *Türk – İtalyan İlişkileri*, s. 143.

ve özellikle Sinop şehrine sermayedar tüccarlar yerleştirilerek ticareti daha da güçlendirmeye gayret gösterdiler.

Selçuklular denizlerde olduğu gibi karayolları üzerinde de önemli kervansaraylar yaptırarak ticareti hem teşvik ettiler hem de sağladıkları “devlet sigortası” ile tüccarın kayıp ve gasp olan malını garanti altına alarak ticaretin gelişmesini sağladılar. Akdeniz’i Karadeniz’e bağlayan önemli karayolları üzerinde uluslararası pazarlar kurarak dünya ticaretinin merkezi olmaya ve bu ticareti canlı tutmaya çalıştılar. Bu pazarlar içerisinde Kayseri yakınlarındaki “Yabanlu Pazarı” uluslar arası bir fuar olması bakımından önemlidir. Sivas şehri Doğu – Batı ve Kuzey – Güney ticaret yollarının kavşağı durumundaydı. Aynı zamanda burası köle ticaretinin de merkezi sayılırdı. Buraya gelen tüccarlar burada hem alış-veriş yapıyorlar hem de değişik ticaret merkezlerine buradan gidiyorlardı.